

АВТОРСТВО І ПСЕВДОАВТОРСТВО В НАУЦІ

Стаття друга. Плагіат і плагіатори

Олег Сичивиця

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна, k_filos@franko.lviv.ua*

Розглянуто плагіат в науці, об'єктивні й суб'єктивні його фактори, основні види, а також спонуки до плагіаторства, які зумовлені різноплановими залежностями дійсного автора. Аналізується зв'язок плагіату з проблемою пріоритету в науці, зі створенням компілятивних праць різного характеру та навчальних посібників.

Ключові слова: авторство, псевдоавторство, плагіат, пріоритет, примус, компіляція, шахрайство.

Індивідуальне і колективне авторство є, як сказав би математик, за інших рівних умов, свідченням професійних успіхів і творчого росту вченого, а тому воно викликає повагу з боку колег, сприяє службовому росту науковця, зміцнює його авторитет у колективі та науковій спільноті загалом, відкриває додаткові публікаційні можливості і т. ін., що спонукає переважну більшість людей науки сумлінно і самовіддано працювати. Але, на жаль, інколи трапляється і так, що на осіб, які не дуже „обтяжені” талантами, працелюбством та совістю, все це діє протилежним чином, заохочує їх шукати легкої поживи в науці, вдаючись до різних видів шахрайства і махінацій. Серед широкого розмаїття способів негожої поведінки, здатних задовольнити такі амбіції та прямо і безпосередньо пов'язаних з безпідставними претензіями на авторство, мабуть, найпоширенішим і сумно популярним є плагіат.

Плагіатом називається навмисне привласнення авторства на чужий твір науки, літератури чи мистецтва в цілому або частково. У цивілізованих правових державах плагіат цілком справедливо розцінює юриспруденція як кримінальний злочин, а людина, що постраждала від крадіжки своєї інтелектуальної власності, має право на відшкодування в судовому порядку завданих їй матеріальних і моральних збитків. При цьому слід мати на увазі, що плагіатом не вважається запозичення теми або сюжету твору, а також ідей, які складають зміст наукової праці, якщо не була одночасно запозичена і форма їх вираження. Це правильно і справедливо хоча б з огляду на те, що однакові або дуже схожі теми, сюжети та ідеї інколи незалежно виникають у головах різних людей, а тому звинувачення кого-небудь у плагіаті можуть виявитися в подібних випадках безпідставними та незаслужено образливими. Якщо б навіть й існували такі запозичення чиїх-небудь творчих здобутків, то на цьому рівні співставленням результатів інтелектуальної праці факт плагіату не можна ні довести, ні спростувати переконливим чином. Важливим є і те, що від ідеї чи сюжету до завершеного твору веде дуже довгий і важкий шлях, сповнений творчих пошуків, прикрих помилок і дійсно вагомих здобутків.

Докорінним щодо плагіату є питання про його причини, обумовленість, стимули і т.п., тобто все широке розмаїття факторів цього ганебного феномена. У першому наближенні вони можуть бути поділені на дві великі групи – **суб'єктивні** та **об'єктивні** за своєю природою чи сутністю чинники плагіаторства. Слід зауважити, що суб'єктивні, внутрішньо-особистісні спонуки до плагіату повинні розглядатися першими. Як лише злодійкувата людина здатна поцупити те, що „погано лежить”,

так і спокуситися плагіатом може лише особистість, у закапелках духовного світу якої приховується моральна гнилизна.

Першорядна роль серед суб'єктивних факторів плагіату належить, поза всяким сумнівом, марнославству, хворобливій амбітності, прагненню визнання, шани та самоствердження за будь-яку ціну, навіть з реальним ризиком бути звинуваченим в аморальності та шахрайстві. У науці це посилюється тим, що публікаційна активність має, як правило, своїм прямим чи опосередкованим наслідком здобуття вчених ступенів і звань, успішне просування в ієрархії посад, пов'язане з усім цим розширення адміністративно-владних повноважень та впливу на колеги, неухильне підвищення добробуту тощо. Зростання масовості науки тягне за собою насичення її посередностями¹, а це, у свою чергу, посилює спроби наукових аутсайдерів зміцнювати свої позиції різними негожими засобами, зокрема й плагіатом.

Серед об'єктивних передумов плагіату значну роль відіграє відносно погана обізнаність наукової спільноти (а тим більше – широкої громадськості) щодо творчості окремих вчених, головних ідей та змісту їх праць. Це спонукає наукову посередність, нездар та ледарів вдаватися до плагіату, неначебто провокує їх на крадіжку чужої інтелектуальної власності. Саме цим, наприклад, пояснював К. Маркс (1818–1883) той факт, що численні шанувальники англійського економіста і до того ж пастора Т. Мальтуса (1766–1834) навіть не підозрювали, що перше видання його книги „Про народонаселення” (якщо залишити поза увагою чисто декларативну її частину) було майже повністю списане у англійського економіста Дж. Стюарта (1712–1780), а також у двох священнослужителів – Уоллеса і Таунсенда [7, с. 365].

Зовсім не випадково, треба думати, ми час від часу дізнаємося про плагіат у **дисертаціях**, – і кандидатських, і докторських. Прикрий парадокс полягає в тому, що якраз у цих працях, які мають вирішальне кваліфікаційне значення і є надзвичайно важливими для кожного науковця, оскільки прямим чином впливають на його місце в науці й подальшу долю, саме в дисертаціях існують найбільш сприятливі умови для плагіату, бо коло їх читачів (не лише до, а й після захисту) є дуже обмеженим. Через це схопити за руку злодійкуватого дисертанта досить складно, але пильність та широка обізнаність багатьох вчених допомагають це зробити. Свого часу Вища атестаційна комісія при Раді міністрів СРСР досить регулярно повідомляла про факти плагіату в дисертаціях різного наукового профілю. Так, наприклад, кандидат філософських наук В.Є. Руденко був позбавлений вченого ступеня за те, що „припустився значних текстуальних запозичень з двох кандидатських дисертацій без посилань на них” [3, с.15]. До речі, тема його дисертації – “Творчий характер праці в умовах НТР”. Великі за своїм обсягом запозичення (близько 50 сторінок тексту) були виявлені також у дисертації Г. Рахімової на здобуття вченого ступеня доктора медичних наук [2, с. 23].

Подібний же „режим найбільшого сприяння” стосується і **міжнародного** плагіату, коли результати оригінальних досліджень неправомірно використовуються і привласнюються вченими інших країн. Сприятливі умови для такого плагіату спричиняються двома важливими обставинами – інтернаціональним характером наукової істини та наявністю досить серйозних міжнародних мовних бар'єрів у світовій науці. Якщо до цього ще додати прискорене зростання кількості наукової інформації, то стає зрозумілим, що плагіатор-міжнародник фактично опиняється поза межами дійового контролю (в цьому відношенні) з боку наукової спільноти. І навряд чи варто дивуватися тому, що американський професор Х. Чен із

¹ За даними Д. Прайса, кожна спроба збільшити кількість наукової еліти в n разів супроводжується ростом кількості інтелектуальних нездар пропорційно до n^2 .

університету штату Огайо ризикував у своїй книзі „Теорії електромагнітних хвиль” переписати не якісь невеличкі фрагменти, а повністю чотири глави з монографії радянського фізика Ф. Федорова „Оптика анізотропних середовищ” [1].

У міру того, як розвивалася і ускладнювалася наука, не марнували часу і плагіатори. Вони поступово винайшли і успішно застосовували, поряд з **ординарним** плагіатом, більш витончені і „респектабельні” способи привласнення результатів чужої розумової праці. Досить розповсюдженим став, наприклад, плагіат, який можемо називати **сором’язливим**. Сутність його полягає в тому, що результати чужих наукових пошуків, які оформлені як наукові праці (вже опублікованих чи ще ні), плагіатор викладає іншими словами і в іншому порядку, – зрозуміло, без посилань на дійсне джерело цієї інформації та його автора. Застосування відомої ще зі школи форми переказу свідчить про те, що плагіатор неначе б соромиться своїх намірів і дій, не наважується грубо і відверто поцупити чуже. Разом з тим використання цього літературного прийому має на меті застрахувати шахрая від можливих звинувачень у „науковому злочинстві”, а в разі порушення кримінальної справи – утруднити слідству та суду доведення його вини.

Інколи зустрічається по-своєму „респектабельний” плагіат іншого ґатунку, який можна визначити як **„джентльменський”**, оскільки плагіатор не забуває згадати про дійсного автора, час від часу присмачуючи значні запозичення з чужого твору посиланнями на ті чи інші його фрагменти. Нехитромудрий замисел такого поводження з оригінальною науковою працею полягає в тому, що не лише важко стає вичленити з писанини плагіатора прямі запозичення, диференціювати авторські думки від крадених, а й усуваються формальні підстави для звинувачень у плагіаті, бо відповідних посилань досить багато і незаконно привласнювати чужі авторські права неначебто ніхто й не збирався. Та насправді це зовсім не так, бо в такому разі плагіатор фактично пхається у співавтори без жодних підстав, прагне, якщо не викрасти, то хоча б переполовинити істинне авторство.

Прямою протилежністю „джентльменського” плагіату (лише за формою реалізації та зухвалою надмірністю амбіцій) є плагіат, що, мабуть, краще всього позначити як **критиканський**. Якщо плагіатор-джентельмен прагне стати на один рівень з дійсним автором і погоджується практично з усіма його думками, концепціями, теоретичними схемами, аргументами тощо, то плагіатор-критикан діє зовсім інакше. Це не просто злодійкувата, а ще й дуже амбітна, занадто претензійна особистість, яка прагне стати (принаймні в очах читачів і публіки) вище дійсного автора. Тому чужу інтелектуальну власність такий плагіатор краде під безперервний акомпанемент її більш чи менш нищівної критики.

Дякуючи енгельсівському „Анти-Дюрингу”, ми знаємо, який своєрідний метод маскування численних запозичень з творів Гегеля обрав свого часу німецький філософ Є. Дюринг (1833–1921). Безперервно, наполегливо і дошкульно звинувачуючи „якогось Гегеля” в тому, що він на „гегелівському жаргоні” розповсюджував „гегелівську заразу”, всілякі „нерозумні ідеї” та „гарячкові нісенітницї”, Є. Дюринг у той же час шляхом використання іншої термінології старанно протягав контрабандою ідеї Гегеля в свої твори, перш за все – в „Курс філософії”, виданий в 1875 р., часто-густо перекручуючи та вульгаризуючи їх зміст. „Куди ми не поглянемо, – писав Ф.Енгельс, – усюди наштовхуємося на яку-небудь гегелівську „незрозумілу ідею”, яку він без найменшого сорому видає за свою власну, до коренів проникаючу науку” [6, с.67]. За димовою завісою брутальної лайки на адресу Гегеля цей автор „шляхом простої анексії”, як іронізує Ф.Енгельс, нічтоже сумняшеса зводив гегелівські „гарячкові нісенітницї” на високий п’єдестал своїх власних „істин в останній інстанції”. До сказаного тут слід додати, що методологічні знахідки Є. Дюринга в галузі плагіату не були знецінені подальшим прогресом науки. Так, скажімо,

в колишньому Радянському Союзі за ширмою критики оригінальних концепцій і наукових праць зарубіжних авторів дехто з послідовників Є. Дюринга (щодо критиканського плагіату) займалися досить успішними крадіжками чужої інтелектуальної власності та убогою писаниною з претензіями стати десь навіть вище тих, кого вони критикували і всіляко паплюжили.

Одним із видів добре завуальованого плагіату є зазіхання на чужу інтелектуальну власність, що кваліфікується як **примус до співавторства**. Сутність цього аморального явища, нерозривно пов'язаного з прогресуючою інституалізацією і бюрократизацією науки, полягає в тому, що до дійсного автора „прилипають” і його співавтори, і ті, хто насправді підготовкою відповідного наукового твору не займався. Якщо вдатися тут до юридичних аналогій, то просто плагіат у різних його формах можна уподібнити крадіжці, тоді як примус до співавторства з його силовим тиском скоріше нагадує грабунок або розбій. Зовсім не випадково змушення до співавторства переслідується в кримінальному порядку і кваліфікується як форма плагіату.

Можливість приневолювання до співавторства в різних ситуаціях зумовлюється різними конкретними причинами, але попри всі відмінності і специфічність цих причин є у них також вельми істотний „загальний знаменник”: залежність автора від інших осіб у хащах організаційно-управлінських структур науки. Найчастіше примушення до співавторства виступає як зловживання службовим становищем керівника стосовно підлеглого. Так, наприклад, В. Залесов, будучи проректором Пермського фармацевтичного інституту з наукової роботи, міг активно впливати на планування та матеріальне забезпечення досліджень в усіх підрозділах зазначеного навчального закладу. У той час, коли завідувач кафедри фармакології, співробітники якої перевіряли майже всі синтезовані в інституті клінічні сполуки на предмет їх токсичності, біологічної активності і т.п., він теж міг впливати на подальшу долю проведених іншими особами наукових пошуків. У кінцевому результаті В. Залесов, хоч і облишив роботу над докторською дисертацією, виявився власником вельми вражаючого списку наукових публікацій, який налічував більше трьох сотень позицій. З 1972 р. по 1985 р. його ім'я 157 разів було вписане в заявки на авторські свідоцтва. А в окремі роки зібраний ним на інститутській ниві „урожай” сягав 22–24 заявок [4]. І все це – при загальновідомій великій завантаженості кожного проректора адміністративно-управлінськими справами. Не важко уявити собі, яка відстань насправді існувала між особистим внеском цього керівника в наукові дослідження і всім тим, що виявилось зафіксованим у наведених фактах.

Продовжуючи та розвиваючи далі цей сюжет, хотілося б підкреслити, що наукові „причепи” діляться на два основні типи. До першого з них належать **„сило-вики”**, про яких йшлося вище. Вони не гребують відвертим примусом до співавторства, охоче використовуючи з цією метою своє власне службове положення. Другий тип „причеп” – це **„спритники”**, що прагнуть домогтися формального авторства через певні послуги та сприяння дійсному автору. Вони не беруть участі в науковому дослідженні і підготовці рукопису або роблять у ці справи неістотний, чисто символічний внесок. Єдина їх «зброя», за допомогою якої вони спонукують дійсного автора поділитися своїми правами, – це різні види допомоги, підтримки та сприяння здійсненню певного наукового пошуку і публікації його результатів. Тут свою роль можуть відігравати гроші, зв'язки у видавничих колах або навіть відоме ім'я. Зрозуміло, що й у цьому випадку не все гаразд із етикою науки та вимогами моралі, але фактом залишається і те, що у причепи-спритника є, так би мовити, пом'якшуючі його моральну провину аргументи, бо він по-своєму сприяв реалізації певного наукового проекту. До того ж і сам дійсний автор у такій

ситуації навряд чи заслуговує на похвалу, оскільки він цілком добровільно і не без корисливих міркувань бере участь у створенні чи підтримці дутих авторитетів.

Зовсім інакше виглядає і оцінюється з морально-етичних позицій постать причепи-силовика. Він грубо і цинічно паразитує в науці за рахунок творчих зусиль залежних від нього людей, а тому заслуговує лише беззастережного морального осуду, ганьби та осміяння. Мабуть, зовсім не випадково героєм одного з популярних свого часу анекдотів став якийсь великий начальник, який під час захисту власної дисертації не витримав критичних зауважень з боку офіційних та неофіційних опонентів і з обуренням заявив, що він просто здивований їхньою зухвалістю, оскільки сам особисто прочитав дисертацію від початку до кінця, до того ж не один раз, а двічі, і не знайшов у ній жодних вад та недоліків.

Правда, мова тут іде про силовика, а не половинчатого причепу, так би мовити, повноцінного **узурпатора** чужих прав на плоди інтелектуальної праці в повному їх обсязі. За радянських часів, коли з'явився цей анекдот, відповідна практика була досить поширеною, а в період так званих “застою” та “перебудови” почала все частіше заявляти про себе узурпація авторських прав у інший спосіб, на основі відносин купівлі-продажу, коли дисертації, книги, статті та інші наукові праці готувалися за гроші. З переходом до ринкової економіки остання тенденція помітно посилилася, бо совість людини, не виключаючи і деяких науковців, почала часом перетворюватися в товар з його споживчою та міною вартістю. На жаль, це ганебне, шахрайське за своєю сутністю явище не привернуло ще належної уваги широких суспільних кіл. Воно якщо й обговорюється, то переважно у келійно-культурному ключі. Думається, що першим рішучим кроком на шляху боротьби з таким продукуванням псевдоавторів має стати, як зараз кажуть, озвучення порушеної тут проблеми, чітка її артикуляція, цілком однозначний і беззастережний публічний осуд і тих, хто купує авторські права, і тих, хто погоджується ними торгувати.

У зв'язку з аналізом різних форм плагіату на особливо пильну увагу заслуговує проблема оцінки наукових праць **компілятивного** характеру, що є, як переконемося далі, досить складною, непозбавленою істотних тонкощів. Груба, примітивна компіляція, яка зводиться до конгломеративного об'єднання результатів чужих досліджень і думок без належної їх обробки, знаходиться не дуже далеко від звичайного плагіату і може розглядатися як прояв несумлінності в науково-дослідній діяльності або нездатності кваліфіковано її здійснювати. У першу чергу це стосується тих праць, де є певні претензії на **новизну** висунутих ідей та концепцій, хоч на ділі з'ясовується, що нічого, окрім еkleктичного поєднання, скажімо, десяти яких-небудь точок зору в додаткову одинадцятку, там немає.

Зовсім інша річ – наукові праці узагальнюючого характеру, навчальні посібники і підручники, саме призначення і методика підготовки яких передбачають використання елементів компіляції. Хоча автори таких творів йдуть слідами чужих попередніх досягнень, та разом з тим вони самі неначебто роблять своєрідні відкриття, оскільки створюють цілісну і завершену картину, яка стосується стану справ та існуючих проблем у відносно масштабних сферах чи напрямках науково-пізнавальної діяльності. Високо оцінюючи праці саме такого характеру, К. Херінг, один із зарубіжних наукознавців, підкреслював, що “жоден інформаційний засіб не здатен надати вченому повну інформацію щодо питання, яке його цікавить, якщо він не передбачає які-небудь способи класифікації, оцінки і перш за все концентрації розкиданого там і тут цінного матеріалу в послідовному вигляді” [10, с.374–375]. Подібні праці він вважав дуже важливими і звертав увагу на те, що їх створення вимагає великих інтелектуальних зусиль, і до того ж зусиль не рутинних, а творчих. Важливі функції у процесі інформаційного забезпечення наукових досліджень можуть виконувати, на його думку, монографії, оглядові статті і

критичні компіляції. Що ж стосується самої роботи зі створення таких праць, то про неї К.Херрінг пише з піднесенням і почуттям захоплення: “Такого роду діяльність є справжнім викликом інтелекту. Кінець кінцем завдання науки полягає у виявленні простого зі складності природи, і навряд чи менший подвиг – відтворити нову простоту зі складності літератури” [10, с. 375].

Рішуче засуджуючи плагіат і ведучи боротьбу з ним, треба у той же час мати на увазі, що інколи запозичення чужих ідей може бути **неусвідомлюваним**, зумовленим особливостями функціонування механізмів людської пам’яті. Ознайомившись з якими-небудь цікавими думками інших людей (у тому числі і через наукові публікації), ми можемо під впливом різноманітних інтересів та проблем тимчасово відійти від них, забути про їх джерело і навіть саме існування, але через деякий час у процесі роздумів та творчих пошуків ці ж самі думки здатні знову немовби виринути в нашій свідомості і тепер цілком щиро сприйматися як безсумнівне власне досягнення. В історії науки добре відома суперечка з приводу звинувачень у плагіаті швейцарського математика Гульдїна (1577–1643). У 1640 р. він сформулював “теорему гульдєна” про тіла обертання, яка, як потім з’ясувалося, містилася ще в праці александрийського геометра Паппа (III ст.), що третім виданням побачила світ у 1602 р. Тому французький спеціаліст у галузі історії науки П. Тюільє не без підстав вважає, що такий вельми запізнений (через 38 років після публікації першоджерела) “плагіат” на схилі віку міг би бути зовсім не навмисним, а “позасвідомим, викликаним невиразним спогадом”, запозиченням чужої ідеї” [8, с.103].

Обережності, належної відповідальності і тактовності потребують також можливі висновки щодо плагіату і в деяких інших ситуаціях. Це стосується перш за все тих випадків, коли в процесі підготовки навчальних посібників чи підручників використовуються ідеї, концепції або теорії, які створені іншими авторами, але вже стали загальноновизнаними і увійшли до складу так званого **завершеного знання** в певній галузі науки. “Лакмусовим папірцем” відносно плагіату тут має бути наявність претензій на авторство стосовно таких наукових положень. Якщо цих претензій не існує і автор навчального видання має на меті лише належну консолідацію, обробку та виклад усталених знань, то й підстав для звинувачень у плагіаті тут теж немає. Певна річ, що у разі полеміки з іншими вченими і викладу особистої, власної точки зору обов’язково повинні робитися всі необхідні посилання, і тоді це буде виключати можливі звинувачення в запозиченнях чужих думок.

Подібним чином виглядають також усі ті випадки, коли в наукових публікаціях використовуються без посилань **загальновідомі і усталені положення** з яких-небудь суміжних чи порівняно далеких галузей науки без щонайменших претензій на авторство відносно них. Говорити про плагіат у такому разі – це або груба помилка невігласів, або свідоме шельмування науковця. Показовими в даному плані є ті безпідставні звинувачення в плагіаті, які свого часу були висунуті проти українського філософа, академіка В. Юринця (1891–1937) у зв’язку з публікацією його статті “Криза в сучасній буржуазній фізиці в освітленні лєнінового етапу філософії марксизму”. Чого вони, ці звинувачення, насправді є вартими, добре видно із власноручних пояснень самого опального академіка. “Стаття має філософський характер, – підкреслює В.Юринець. – Математичні викладки служать там для ілюстрації, для показу, як працює сучасна фізика, й мають тут другорядне значення. Очевидно, що я тут, як філософ, нічого нового придумати не міг, і не зміг би зробити ніякий філософ, якби він не був би дуже видатним математиком. Тут я не зміг би зробити нічого “нового”, бо справа йде про найскладніші математичні узагальнення, які дозволили б знайти аналогії між законами Мопертюї і законом Ферма, відкриття уподібнення між механікою і оптикою – центр розваг Шредінгера... Що я міг зробити? Тільки сумлінно передати Шредінгера. Я це й зробив і передав не

тільки Шредінгера, як мені закидають, але й математичні викладки других авторів, тому що, я повторюю, не цей бік справи був метою моєї статті, як статті суто філософської. Я міг би дані місця взяти в лапки, але це було б просто недоцільно, бо викладки ці для кожного спеціаліста-фізика *загальновідомі* (виділено мною – О.С.), я їм не присвоюю свого імені, не називаю ніякої формули формулою Юринця, а формулою даного автора, роблю те, що роблять і фізики, переносячи готові викладки із роботи в роботу без лапок так, що тут не може бути й найменшої тіні якихось непорозумінь... Я в математичній частині нічого нового зробити не міг, і це для кожного читача очевидне й не вимагає коментарів. Я міг тільки взагалі не вводити цих математичних викладок – але зробив це для того, щоб читач бачив і математичний апарат сучасної фізики, а не тільки голі звідки її результатів. Тут, я думаю, поступив вірно. Для мене очевидно, що філософові, якщо він не є творчий математик, в суто – математично-фізичній частині треба придержуватись класиків фізики, щоби не збочити зі шляху, а про плагіат тут мови бути не може, бо для фізиків-спеціалістів ці речі цілковито відомі. Фізики, з якими я говорив про мою статтю, ніколи не говорили мені про якийсь плагіат” [9, с.49–51].

Чимало неясностей, плутанини та суперечностей виникає у зв'язку з авторськими правами на роботи, які були виконані в порядку службового обов'язку або спеціальних завдань окремими людьми чи їх групами, але не ставали їх інтелектуальною власністю, а набували авторства тих осіб, які у певному сенсі персоніфікують відповідні установи або інституції. У колишньому СРСР такі колізії час від часу опредмечувалися, скажімо, в численних доповідях та інших працях радянських генсеків ЦК КПРС. Можна було б зауважити, що це не стосується науки, бо подібні твори наповнені в основному проблематикою поточної політики, а інколи мають публіцистичний характер (наприклад, відома трилогія Л. Брежнєва “Мала земля”, “Відродження” і “Піднята цілина”). Та якщо ми візьмемо до уваги загальновідомі претензії звітних доповідей генсеків черговим партійним з'їздам на новий внесок у марксистсько-ленінське суспільствознавство, то справа буде виглядати значно складніше, оскільки це дає підстави говорити про не зовсім правомірні претензії на наукове авторство. Ситуація додатково ускладнюється і тією обставиною, що самі партійні керівники теж, як правило, брали активну участь у підготовці таких творів, тобто в подібних випадках насправді мало місце більш-менш рівноправне співавторство. Не будучи юристом, досить складно дати правильну і вичерпну кваліфікацію зазначеного явища, але можна припустити, що воно – це строката суміш виконання певних службових обов'язків, співавторської взаємодії, своєрідної угоди, чогось на зразок комерції і до того ж санкціонованого партійно-бюрократичним звичаєм плагіату.

Як свідчить історія науки, питання про плагіат інколи може виникати і в тих випадках, коли мова повинна йти скоріше про *науковий пріоритет*. Переконливим аргументом на користь цього може бути хоч би феномен багатократних наукових відкриттів, причому і експериментальних, і здійснених у сфері теоретичної творчості. Повторне відкриття цікаве, окрім іншого, також і тим, що здатне створити ілюзію плагіату там, де його насправді немає. Тому оцінки та висновки в таких випадках повинні бути вельми обережними, зваженими і добре обґрунтованими, бо навіть питання про сам науковий пріоритет, не говорячи вже про плагіат, не таке просте, як може здатися на перший погляд. Для правильного і справедливого його вирішення необхідні не лише чіткі критерії пріоритету та внеску в науку, а й ретельне вивчення сутності конкуруючих наукових досягнень. Показовим у цьому плані є, наприклад, той красномовний факт, що навіть всесвітньо відомі фізики Л. де Бройль і В. Паулі так і не змогли належним чином оцінити заслуги перед наукою видатного французького вченого А. Пуанкаре, в працях якого, як підкреслює

академік А. О. Логунов, “є майже все головне, що складає зміст теорії відносності” [5, с. 6]. Для того, щоб переконливо довести велич наукових досягнень цього знаменитого фізика і математика, обґрунтувати його пріоритет у багатьох питаннях релятивістської механіки та право стати поруч з творцем теорії відносності А. Айнштайном, видатному російському фізику довелося здійснити дуже складне наукове дослідження і написати не статтю, а цілу книгу. В ній він зробив змістовний аналіз і дав вичерпний перелік всіх тих наукових здобутків А. Пуанкаре, які потім знайшли своє місце в релятивістській механіці, стали головною складовою теорії відносності.

Істинні науковці ніколи не опускалися до плагіату, завжди рішуче і одноставно засуджували це глибоко аморальне і шкідливе для науки явище. У зв'язку з цим цілком логічно постає питання про шляхи, методи та засоби боротьби з плагіаторством у науковому середовищі. Важливими факторами протидії цьому злу є загальне духовне оздоровлення суспільства, **моральне** виховання і самовиховання вчених, посилення контролю з боку наукової спільноти за діяльністю її членів у цьому плані тощо. Не треба нехтувати і суто **юридичними засобами** протистояння плагіаторам, на користь чого може свідчити, наприклад, позитивний досвід Памели Берге, епідеміолога з Корнельського університету (США). У зв'язку з фактом плагіату вона без вагань звернулася до суду і одержала право на компенсацію матеріальних та моральних збитків керівництвом і чотирма співробітниками Алабамського університету (Бірмінгем) у розмірі біля 750 тис. доларів [12, с. 1125]. Це дозволяє зробити висновок, що для успішного подолання зла, про яке тут іде мова, треба моральне його засудження доповнювати справедливим і наполегливим примусом до добра.

Істотна роль у боротьбі з плагіатом і подальшому упорядкуванні стосунків між науковцями з приводу авторства належить більш детальній і ретельно продуманій регламентація їх обов'язків, відповідальності, прав, способів визначення заслуг і т. п. Та, взявши до уваги специфіку наукової діяльності, численні труднощі та камені спотикання, які стосуються всіх аспектів співробітництва і взаємодії вчених, головними у цих справах слід все ж таки визнати **моральні фактори** і що “було б набагато краще змінити моральний клімат, ніж покладатися на каральну нормотворчість з метою залякати потенційних грішників і спонукати їх до доброї поведінки” [11, с.107].

Література

1. Андронов И. Скандал в Огайо. “Литературная газета”, 7 января 1987 г.
2. Бюллетень ВАК при Сопете Министров ССР, 1981, № 5.
3. Бюллетень ВАК при Сопете Министров СССР, 1981, № 3.
4. Лесков С. Дуэль в ректорате. “Комсомольская правда” 26 июля 1986 г.
5. Логунов А. К работам Анри Пуанкаре о динамике электрона. – М., 1984.
6. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч. Т. 20.
7. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч., Т. 23.
8. Общественные науки за рубежом., 1985. – Сер. 8. – № 5.
9. Боженко М. Трагедія академіка Юринця. Київ, 1996.
10. Херринг К. Потонуть в потоке информации или обрать существенное. Необходимо в обзорах. УФН, т.98, вып. 2, июнь 1969 г.
11. Lafalette M.C. Stealing into Print. Fraud Plagiarism and Misconduct in Scientific Publishing. University of California Press. Berkeley, Los Angeles, Oxford, 1992.
12. Taubes G Plagiarism Suit Wins; Experts Hope it Wont Set a Trend. «Science», Vol 268, 26 May, 1995.

THE AUTHORSHIP AND PSEUDOAUTHORSHIP IN SCIENCE
The second article. Plagiarism and plagiarists.

Oleh Sichivitsa

L'viv Ivan Franko National University, Universytets'ka Street, 1,
L'viv, 79000, Ukraine, k_filos@franko.lviv.ua

The article is devoted to the analysis of plagiarism in science. This article examines the main types of plagiarism, objective and subjective factors of plagiarism and the motives for plagiarism that are caused by various dependences of the real author. The article discusses the relationship of plagiarism with the problem of the priority in science, and the creation of various compiling works and textbooks

Key words: authorship, pseudoauthorship, plagiarism, priority, compulsion, compilation, fraud.